

ÜLIÕPILASKONNA LOOMISE PÜÜ-
DEID EESTI ÜLIÕPILASORGA-
NISATSIOONIDES ENNE
ISESEISVUST

(ASEMIKKUDE KOGU JA VAHEKORD)

A. LUHA

ÄRATRÜKK «ÜLIÕPILASLEHEST» nr. 5, 1930. (EÜS-i erinumber).
TARTU 1930

183645

A-7327_{IV}

ÜLIÕPILASKONNA LOOMISE PÜÜ- DEID EESTI ÜLIÕPILASORGA- NISATSIOONIDES ENNE ISESEISVUST

(ASEMIKKUDE KOGU JA VAHEKORD)

A. LUHA

ÄRATRÜKK «ÜLIÕPILASLEHEST» nr. 5, 1930. (EÜS-i erinumber).

TARTU 1930

ÜLJOPILASIKONNA LOOMISE PÜÜ
DEID EESTI ÜLJOPILASORGA
NISTASIOONIDES ENNE
ISEEISVUST

(ASEMISEKUIDE KOOJIA VAHEKOBI)

A. LIIHA

2

Tartu Riikliku Ülikooli
Raamatukogu
183 645

RAAMATUK. ÜLJOPILASIKONNA LOOMISE PÜÜ (EESTI ÜLJOPILASORGA NISTASIOONIDES ENNE ISEEISVUST)

Trükikoda Ed. Bergmann, Tartus.

Eessõna.

„Üliõpilaslehes“ on leidunud mõnel juhul viipeid Asemikkude Kogu tegevusele¹⁾, samuti mainib seda Tartu Ülikooli ajalugu 1919—1929²⁾, kus aga ühtlasi väljendatakse kahetsust, et selle arhiiv on kokku kogumata ja osalt, võib-olla, säilitamatagi.

Teatava mõöduni on see kartus põhjendatud: Asemikkude Kogu³⁾ ei jõudnud oma organiseerumistehnikas niikaugele, et oleks ametlikult peetud kirjakogu ja korjatud dokumente, mis tulevasele ajaloolasele võivad osutada tähtsateks.

Küll aga kajastus AK tegevus üksikuis organisatsioonides kirjade, kutsede, eelnõude, aruannete ja protokollimärkmete näol⁴⁾ ja üksikuil AK liikmeil on säilinud mälestusi, dokumente ja andmeid. Käesolevate ridade üks otstarve on kaasa mõjuda, et need allikad kasutataks enne kui asjaomased isikud vaatepiirilt kaovad. Ka üliõpilasorganisatsioonide

kirjakogud ei ole absoluutselt kindlad, eriti just selle pahe vastu, et üksikud kaasvõitlejad üht või teist dokumenti enda kätte ei unustaks.

Nende ridade kirjutaja poole pööras 1925. a. Üliõpilaskonna Edustuse Juhatus ettepanekuga, kirjutada AK ajalugu kavatsetavasse üliõpilaskonna tegevust ja ajalugu käsitlevasse koguteosesse.

See koguteos ei ole ilmunud ja esialgu ei ole väljavaateid tema ilmumiseks. Autori kirjutis valmis aga omal ajal juba teatava määran. Kuna küsitav on, kas autor edaspidi saab mahti viia kaugemale selle kirjutise läbitöötust, siis olgu siinkohal avaldatud mõned andmed materjaliks ühinemispüüete kohta eesti üliõpilaskonnas enne iseseisvust.

Kasutatud on eeskätt EÜS-i ja „Üliõpilaste Lehe“ kirjakogu ja protokollid, isiklikud juhuslikud märkmed ja meeletuletused, millele mõne kaasaegsega vesteldes on tuge leitud.

Teistest organisatsioonidest on püütud samuti hankida andmeid, mille ainult „Ühenduses“ oli positiivseid tagajärgi. Ühes teises organisatsioonis keelduti andmast andmeid üldse, milline asjaolu ergutavalt ei mõjunud peale käima ses suhtes või ka teiste samatüübiliste organisatsioonide poole püüdma pöörata. Sellel alal on edasistel küsimuse uurijail veel lai tegevuseväli ees.

1) J. Albreht, 1921, № № 2, 5—4. H. Kukke, 1925, EÜS-i erinumber, V. Ernits, sealsamas, S. Pruuden, 1927. ENÜS-i erinumber.

2) Lk. 388—9

3) Lühiduse pärast märgime alama selle mõiste AK, kui on kõnet Tartu Üliõpilasorganisatsioonide Asemikkude Kogust.

4) Vähemasti oli see nii EÜS-is.

Üliõpilaskonna loomise püüdeid Eesti üliõpilasorganisatsioonides enne iseseisvust.

Vahekord Tartu organisatsioonide piires 1908—1914.

Püüded luua kontakti eesti üliõpilaste organisatsioonide vahel on olemas sest ajast, kui on enam kui üks organisatsioon. Juba aastaist 1884—1887 teame Peterburi e. üliõpilaste piüüetest luua endile organisatsioon ja ühtlasi astuda kontakti EÜS-iga⁵⁾.

„Vironia“ tekkimise järele 1900 kerkib päevakorrale kohe vahekorraloomine EÜS-iga⁶⁾, mis aga ei teostu Riia C! C! poolt tehtavate takistuste pärast⁷⁾.

Uuesti kerkib küsimus päevakorrale „Ühenduse“ ja „Frat. Estica“ tekkimise järele Tartus 1907, et siis terve järgneva aastakümne kestes ja kauemgi lühemate soikumiste peale vaatamata püsida ühena üliõpilaspoliitika peaküsimusena.

Kevadsemestril 1908 tehakse EÜS-ile kartelli ettepanek kahelt poolt, arvatavasti rippumatult teineteisest — „Fr. Estica“⁸⁾ ja „Vironia“⁹⁾ poolt.

EÜS-is on seks ajaks jõudnud tugevnaa voolud, mis piüüavad emantsipeeruda „burschi“ ideoloogia mõju alt ja nii tõstetakse üles kohe küsimus kartelli sisulisest küljest. Ühtlasi tõuseb ka kohe päevakorrale idee kõigi eesti üliõpilaste organisatsioonide sidumisest ühise korraldusega, mis pärast terve küsimuste kompleks võetakse põhjalikumale arutlusele ja seatakse sügisese ühise koosoleku päevakorda, millest ka vilistlased osa võtsid.

Sellel¹⁰⁾ ja ühel ettevalmistaval koosolekul¹¹⁾ tunnustatakse ühemeelselt eesti üliõpilaste ühinemine tarvilikuks, peamise sihiga haritlaskonda rahvus-

likus mõttes organiseerida (et vähendada omavahelist vaenu ja hõõrumisi, et kõikis eduvõimelised elemendid intelligentsis töötaks rahvusliku kultuuri heaks — „selleks kaasa aitaks, kuhu rahva genius viib.“) Selle ühinemise teostamise kohta avaldatakse kõige kaugeleulatavamaid arvamisi — kuni ühiseks organisatsiooniks liitumiseni (ekstreemne seisukoht!).

Siin seatakse „platvormina“ üles järgmised vahekorralused:

1. Teaduslikkus.
2. Üldhariduslikud püüded.
3. Kunst.
4. Kehalik kasvatus.
5. Aukohus.
6. Ühine aastapäev.

Neil alustel tehakse ettepanek „Frat. Estica“le ja „Ühenduse“le astuda läbirääkimistesse 5 esindaja kaudu vahekorralasjus. Nende läbirääkimistele tulemuseks on kõigi kolme organisatsiooni asemikkude poolt 20. II 09 kokku seatud akt, millega asemikud oma nõusolekut avaldavad läbikäimise astuda järgmistel alustel:

1. Ühised kõneõhtud;
2. Vastastikune raamatukogude tarvitamine;
3. Ühine laul, muusika ja näitemäng;
4. Koostöötamine teaduslikkudes, kunsti ja tervishoidlikkudes piüüetes;
5. Vahetõhus üliõpilaste õiendamiseks.

EÜS raifitseerib selle akti 19. III 09, samasi teatab „Frat. Estica“ 13. IV. 09, on aga ühised kõneõhtud vahekorralast välja jätnud — esialgselt — nagu ta sellekohase järelepärimise peale hiljem teatab.

Kaugemale seekord vahekorralast küsimus ei näi arenevat, arvatavasti terava vahekorralast pärast „Frat. Estica“ ja „Ühenduse“ vahel. Ka on vahetõhus EÜS-ist lahkunud „Sakala“.

5) Vt. J. Köpp, EÜS-i ajalugu lk. 245.

6) Vt. sealsamas.

7) Vironia kiri EÜS-ile 21. III 08.

8) EÜS-i prot. 7. II 08.

9) „Vironia“ kiri 21. III 08.

10) 22. 10. 08.

11) 9. 10. 08.

1909—1911 ei näita vahekorra küsimus teoreetilist edu. Tegelikult aga on Tartu e. ü. organisatsioonide asemikkudel kokkupuutumisi.

Näiteks, peetakse EÜS-i algatusel ühiselt nõu mag. Saarimaa kutsumise üle Soomest, kes ka 31. III 11. ühesl. Ketunen'iga kõneleb EÜS-is teemile: „Soomes üliõpil. rahvaharidusetöö ja sisemine korraldus.“ Samuti tekib sel ajal läbikäimine teiste linnade üliõpil. organisatsioonidega ankeedi asjus, mille projekti välja töötas ja laiali saatis Bergmanni Abiraha algatusel EÜS, et andmeid koguda üliõpilaste majandusliku olukorra kohta.

Ankeedi projekt leiab teravat arvustamist PEÜS-i ja MEÜS-i poolt, nii et EÜS selle toimepanemisest loobub. PEÜS püüab mitmel korral ankeeti laiemal alusel korraldada ja selleks otstarbeks kokku kutsuda ühist kongressi ehk asemikkude nõupidamist. Kõik need kavatsused ei teostu aga, kuna need küsimused Tartu organisatsioonides ei näi küpsenud olevat.

1911. a. sügisel tõstetakse vahekorra kava küsimus uuesti üles, seekord rühma vilistlaste poolt, kes vastava eelnõu kõigile Tartu ü. organisatsioonidele esitavad¹²⁾.

Selle kava alusel algavad 1912. a. kevadsemestril jälle läbirääkimised Tartu organisatsioonide vahel. EÜS, „Ühendus“ ja „Sakala“ avaldavad nõusolekut kavaga.

Asi takistub aga sedakorda jälle, sest parajasti tekib „Fr. Estica“ sisemine konflikt, mis lõpeb pärastiste „Ugala“ asutajate väljaheitmise. See kutsub seisukohavõtmise välja „Ühenduses“ ja EÜS-is. Esimene lõpetab „Fr. Estica“ga“ sel puhul läbikäimise —, konflikt, mis alles nelja aasta pärast suudeti likvideerida.

Igatahes ei edene küsimus tekkinud oludes ka järgneval poolaastal kuigi palju. „Frat. Estica“ keeldub ühise peo toimepanemisest osavõtust — vahekorra puudumisel. (Ometi kor-

raldatakse iga aasta ühiselt „muuseumi pidu“, alates 1912. a.).

EÜS-is avaldatakse mõtet, et tuleb pöörduda asja edasi ajamiseks Riia organisatsioonide poole, sest Tartus jääb ainult üks organisatsioon („Sakala“) üle, kes nõus on vahekorra asjus edasi kõnelema. Küsimus lükkatakse järgmise poolaastani.

1913. a. kestes aiendatakse siiski vahekorra küsimust uue hooga edasi. Selleks mõjus kaasa kahtlemata „Üliõpilaste Lehe“ asutamine linnadevahelises ulatuses, millel olid ka vahekorra küsimuse suhtes kaugeleulatavamad tagajärjed (sellest allpool).

Vahekorra kava arutatakse aga esialgu veel ainult Tartu organisatsioonide piires. Organisatsioonide arv on kasvanud „Ugala“ ja TENÜR-i¹³⁾ juurdetulemisega. Viimase osavõtt vahekorras kutsub kiüll esile protesti „Sakala“ poolt, kuid nii viimane kui ka „Frat. Estica“ ja „Ühendus“ on aasta algupoolel ikkagi nõus vahekorra küsimust edasi arutama.

Sügispoolaastal töötatakse eelnõu EÜS-i poolt uuesti välja, kusjuures proportsionaalse esituse põhimõte selgelt üles seatakse. „Ühendus“ töötab välja lisapunkti reageerimise kohta üksiku organisatsiooni vastu, läbikäimise lõpetamise mooduse fikseerides.

Vastolu „Frat. Estica“ ja „Ühenduse“ vahel on aga niivõrd süvenenud, et sügispoolaastal esimene üldse keeldub vahekorra eelnõu arutamisest.

1914. aastal ei näita vahekorra küsimus edusamme, ennem tagurpidiminekut. Sügisel tekib lisaks senistele vastoludele üksikorganisatsioonide vahel (Ühendus — Fr. Estica; Ugala — Frat Estica) terav kokkupõrge EÜS-i ja „Sakala“ vahel, mis viib läbikäimise lõpetamiseni.

Kuna enamik Tartu organisatsioonest on seega omavahel vastolus, võis lootusega paista üldse mingi üldvahekorra loomine Tartus ja „Ühen-

12) EÜS-i protokoll 15. III 12. Eelnõu kava ise ei ole protokollitud, ka kirjakogus ei leidunud teda, samuti ka „Ühenduse“ kirjakogus mitte. Huvitav, kas on ta säilinud mõnes teises organisatsioonis.

13) Tartu Eesti Naisüliõpilaste Rühm, asutatud küll juba 1911, kuid varemast läbikäimisest vahekorra asjus selle organisatsiooniga pole leidnud andmeid. Võrdle ka „Üliõpilasteleht“ 1927, nr. 5 lk. 68—69.

dus" väljendabki seesuguse seisukoha¹⁴⁾.

EÜS-is ei loobuta ometi küsimuse arutamise puhul kõikide ühendamise põhimõttest ja soovitakse enam tähelepanu pöörata läbikäimisele teiste linnade organisatsiooniga. Ollakse veendunud, et tülid lõpmatuseni ei kesta, kuigi olud sunnivad vahekorra küsimust edasi lükkama.

«Üliõpilaste Lehe» ajajärk.

19. augustil 1913 peeti Tartus EÜS-i ruumes koosolekut, kus esimest korda ametlike saadikute kaudu olid esindatud pea kõik eesti üliõpilasisorganisatsioonid kõigist neljast linnast, kus siis neid organisatsioone oli: Tartu, Riia, Peterburi, Moskva. Esindatud olid EÜS, „Ühendus“, TENÜR ja „Ugala“ Tartust, PEÜS ja „Põhjala“ Peterburist, MEÜS Moskvast ja REÜS Riist. Hiljem ilmusid koosolekule ka „Sakala“, „Vironia“ ja „Ilmarise“ esindajad¹⁵⁾.

Koosoleku otseseks sihiks oli eesti üliõpilaste häälekandja asutamine. Algatus selleks tuli EÜS-ist, kus viisilase O. Kalda vastav ettepanek 21. III 13. oli päevakorras olnud ja ühel häälel heaks kiidetud.

Algatajate peamotiivena esinevad: laialipillatud eesti üliõpilaste ühendamine eneseavalduse, ühiste ettevõtete ja vastastikuse informeerimise teel.

Küsimus oli enne EÜS-i poolt Tartu e. ü. organisatsioonile seisukoha võtmiseks esitatud, kus nähtavasti EÜS-i kavatsused on heaks kiidetud, sest ettepanek teiste linnade organisatsioonile tehti juba Tartu eesti ü. organisatsioonide nimel¹⁶⁾.

14) Kiri EÜS-ile 24. X 14.

15) Tookordsetest organisatsioonest jäi puudu seega „Frat. Estica“, kes kuni 1915. aastani eemale jäi — vahekorra puudumise tõttu.

Andmed koosoleku protokollist, mis org-tele laiali saadeti.

16) Vastavast Tartu org-ide koosolekust ei ole autoril muid andmeid, kui V. Jõuram'i märkus „Ü. L.“ 1914, nr. 1, lk. 1. Mimeograferitud kutse organisatsioonile on vist kõigi nende kirjakogudes.

Sellel suurel koosolekul on kõneall eeskätt ainult häälekandja küsimused, mida siinkohal ei ole kavatsatud lähemalt kirjeldada.

Selle kõrval on nimetatud koosolekut teatud määrani „asutava kogu“ tähendus mitte ükski „Üliõpilaste Lehe“ jaoks, vaid üldse üliõpilasisorganisatsioonide vahekorra küsimuse jaoks. Kaugemast perspektiivist vaadates võiksime väita, et siin konstitueerus esmakordselt eesti üliõpilaskond, olgugi et seda mõistet niisugusena sel koosolekul ei väljendatud.

Organiseerides „Üliõpilaste Lehte“, organiseerus üliõpilaskond iseenesest. Otsustavaks organiks häälekandja üle sai iga aasta vähemasti üks kord kokku astuv asemikkude kogu, milles üksikuil organisatsioonidel hääli proportsionaalselt liikmete arvule (iga 50 kohta üks)¹⁷⁾.

Täitev organ — antud juhul toimetus — moodustati siin, lahkuminevalt ettevalmistava komisjoni otsusest (see oli asjaajamise hõlbustamise seisukohalt välja minnes eeldanud ühte isiklikku toimetajat) kolmeliikmeline, kus liikmed organisatsioonide eri rühme poolt valiti ja asemikkude kogu poolt ametisse kinnitati¹⁸⁾.

Iseloomulik oli see, et kohe siinsamas ilma eriliste eeltöödeta, organisatsioonid kolme rühma liigestusid ja see liigestus püsivaks jäi kõigi järgnevate ÜLAK-u tegevusaastate kestel.

Keskmine, liigete arvult kõige suurem rühm (kokku 250–300 liikmega kõnesoleva ajajärgu kestes, neist 110–150 EÜS-i arvel) moodustus EÜS-i ümber, kuna temaga ühes läksid TENÜR Tartust, „Põhjala“ ja „Ilmarine“ Peterburist, REÜS Riist.

Teine seltside rühm moodustus „Ühendus'est“, PEÜS-ist ja MEÜS-ist. (Kokku 200 ümber kõikuva liikmete arvuga). Korporatsioonest kujuneb välja kolmas rühm, esialgu ilma „Frat. Estica'ta“, seega „Vironia“, „Sakala“, „Ugala“ (liikmeid umbes 115 ilma ja 155 ühes „Fr. Estica'ga“ 1916/17)¹⁹⁾.

17) Alamal tarvitame selle jaoks lühendust ÜLAK.

18) Alamal lühendatult ÜLT.

19) Arvud organisatsioonide nimekirjust 1913–1917, mis pea täielikult leidsid EÜS-i arhiivis.

See organisatsioonide kolmikrühmitus osutus stabiilsena ja eluvõimelisena üliõpilaskonna konstitutsioonina, vastuoksa vahekorra loomise püüetele üksikute linnade piirides, mis kuidagi püsivaid tulemusi ei tahtnud anda²⁰⁾

Ka täitev organ, Ü. L. toimetuse, funktsioneeris selles mõttes rahuldavalt: oma otsekoheste ülesannete kõrval toimis ta ka teistes suunades kui esindav, algatav ning täitev organ. Silmas pidades Ü. L. algatajate poolt sellele ajakirjale seatud ülesandeid, püüdis toimetuse algatada mitmesuguseid ühissettevõtteid ja ka formaalset vahekorda ennast, et kõigi selle kaudu liita organisatsioonide tiheda ühtekuuluvuse tundega seotud rahvuslikuks üliõpilaskonnaks.

Kõigi „Üliõpilaste Lehe“ läbi kerkinud kavatsuste saatuse järgitav ÜLAK protokollide kaudu, millistest on olemas kõigi viie koosoleku omad: 19. VIII 13; 24. IX 14; 5. I 15; 2. I 16 ja 5. I 17²¹⁾.

Osavõtt neist koosolekuist on olnud mitmesugune: esimesel, nagu üleval selgus, pea kõik organisatsioonid, teisel — ainult Tartu omad (peale „Frat. Estica“²²⁾), kolmandal puuduvad „Põhjala“, „Ilmarine“, MEÜS²³⁾, „Frat. Estica“, neljandal —

20) Peale üleval Tartu kohta kirjeldatu võrdle ka „Peetrilinna üliõpilaste vahekorra“ P. Mäggi, Ü. L. 1916, lk. 135 ja järgn.

21) Kõik mimeografeeritud organisatsioonidele saadetud, välja arvatud 1916. a. oma, mis väga pikk.

22) Ka EÜS-i ametlikke esindajaid pole koosolekul, sest vahepeal on aset leidnud läbikäimise lõpetamine „Sakala“ga, kelle esindajad koosolekust osa võtavad. Küll aga on koosolekul EÜS-ist valitud Ü. L. toimetuse liige, nii et ühissettevõttes kaasa töötamisest EÜS ei keeldu, küll aga taktiliselt peab otstarbekohaseks vastolus olevate org-de ametlikke esindajaid mitte kokku puutuda lasta, nagu see kombeks on ka tülide puhul üksikisikute vahel. Võrdle ka kolmanda koosoleku protokoll.

23) MEÜS-i esindaja jõuab eksituse tõttu järgmisel päeval kohale.

„Sakala“, MEÜS, viiendal — „Põhjala“, „Ilmarine“²⁴⁾.

Teise koosoleku vähearvuline osavõtjate hulk on seletav sellega, et oldi ilmasõja algpäevil, mil läbikäimine teiste linnadega ja üldse organisatsioonide korrapärane tegevus oli takistatud. Teistel koosolekutel võib puudumist pidada juhuslikuks, nii et osavõtt üldiselt on küllalt suur ja koosolekute koosseis moodustab küllaldase esinduse omaegsele organiseeritud üliõpilaskonnale.

Kõigi koosolekute päevakorras on loomulikult Ü. L. asjad: aruanded, eelarved ja kavatsused sisu kohta.

Siinkohal huvitavad meid aga eeskätt organiseerumisküsimused, nii et allpool hangime ülevaate sellest, kuidas toimetati ja missuguste kaasnähtustega organiseerumise suhtes Ü. L. ajal, samuti missugused kavatsused formaalse vahekorra asjus siin arutusel olid. Igal ÜLAK koosolekul valivad ülaltähendatud organisatsioonide rühmade asemikud omavahel oma esindaja Ü. L. toimetusse, kelle ÜLAK üldkogu koosolek ametisse kinnitab. Mõnel juhul, kui sealsamas koosolekul ei suudeta isikuid kindlaks määrata, fikseeritakse organisatsioon, kes oma liikmete hulgast valib organisatsioonide rühma asemiku Ü. L. toimetusse. Kuna Ü. L. ilmumise kohaks oli Tartu, siis oli loomulik, et ainult Tartu organisatsioonid andsid toimetuse liikmed. Sellejuures esindasid kahte seltside rühma järjekindlalt EÜS ja „Ühendus“, kuna korporatsioonide rühma asemikud tulid mitmest eri korporatsioonist. Kuna toimetuse isiklik koosseis pakub mõnes suhtes huvitavat pilti, siis olgu ta siinkohal toodud kokkuvõtliku tabeli näol.

24) Juba esimese aasta kestes liituvad Ü. L. toetajatega „Taim“ ja „Rotalia“ Peterburist. Viimase esindaja võtab ÜLAK koosolekuist 1915. a. alates korrapäraselt osa. „Taime“ esindajaid koosolekuil pole olnud, kuna vist kõik selle liikmed on ühtlasi teiste Peterburi üliõpilasorganisatsioonide liikmed.

Aasta	Seltside rühm	Seltside rühm	Korp-ide rühm
1914.	V. Jõuram „Ühendus“	A. Bachman EÜS	J. Ainson „Sakala“ Pähn „Sakala“
1915.	A. Reben „Ühendus“	V. Ernits EÜS	H. Karro „Ugala“
1916.	M. Gross J. Vilms „Ühendus“	A. Luha EÜS	R. Õnapuu „Sakala“ J. Raukas „Fr. Estica“ R. Kangro-Pool „Sakala“

(Järgneva aasta jaoks oli EÜS-i poolt valitud toimetuse liikmeks J. Teinmann, korp-ide poolt R. Kangro-Pool. Erakordsete olude tõttu lõpetas Ü. L. aga üldse ilmumise, samuti kui takistus pikemaks ajaks linnadevaheline läbikäimine üliõpilaste vahel).

Tabelist selgub, et püsis on toimetuse koosseis täielikult ainult teisel aastal, (V. Ernits ja H. Karro asuvad ametisse juba oktoobris 1914), samuti kui oma ameti-aja on lõpuni ainult seltside keskrühma esindajad. Ka „Ühenduse“ rühmas on ainult viimasel aastal ühekordne isikute vahetus. Korporatsioonide rühmas sellevastu on esimesel ja viimasel aastal rohkeid isikuvahetusi.

Kõige kontsentreeritumalt saab iseloomustada ÜLAK-u ja ÜLT iseloomu meie üliõpilaskonna organiseerimise seisukohast vaadatuna, kui loetleda neid küsimusi, mis seisid ÜLAK-u päevakorras ja mis suurelt osalt ühtlasi algatati ÜLT poolt.

Esimene kõigist Ü. L. kaudu algatud küsimusist oli Teadusliku töö edendamise kapitali asutamine (V. Ernitsa algatatud ja EÜS-is 1915 väljatöötatud eelnõu, paralleelkavaga PEÜS-i poolt. 1917. vastu võetud kompromissprojekt on avaldatud Ü. L. III, 1916 nr. 1., lk. 25—27.) ÜLT algatab veel suvisemestri korralduse kümme, vilistlaste osavõtu organiseerimise üliõpilaste ühissettevõtetest (olude mõjul ei jõuta kummaski küsimuses kaugemale kavatsusist), teostab eesti üliõpilaste ja vilistlaste

nimestiku trükkimise (lisana Ü. L. II aastakäigu juurde).

ÜLT viib ka üliõpilasvahelisele pinnale kodumaa tundmaõppimise korraldamisküsimuse, milleks EÜS-is ja Peterburi üliõpilasorganisatsioonides juba varem tõötasid osakonnad või toimkonnad. Otsekohest huvi üliõpilaskonna organiseerimise seisukohalt äratav aga see asjaolu, et ÜLT formaalse vahekorra loomise viis Tartu piirest välja ja võttis selle ettepanekuna kõigile eesti üliõpilasorganisatsioonidele ÜLAK-u päevakorda. Selle ettepaneku sisu ja saatuse võtame alamal lähemale vaatlusele. Et aga siinkohal esitada täielikku loetelu ÜLAK-us arutatud olnud üritusist, nimetame, et seal PEÜS-i algatusel kõne alla tuli ekspertiistoimkonna asutamine Bergmanni Abiraha juurde (T. Nälgi'i kapitali rakendamiseks üliõpilaste soovide kohaselt, kuna ses suhtes Peterburi ja Moskva üliõpilaste keskel valitses arvamine, nagu ei hoolitaks nende huvidest. Osa organisatsioonide ei võtnud osa selle kava arutamist. Kava ise on trükitud Ü. L. III 1916. lk. 171).

Sellest loetelust näeme, et ÜLT ja ÜLAK-u peale ei saa kaugeltki vaadata ainult kui ühekülgsest ühise häälekananja organisatsiooni peale. Vastuoksa, õieti kõik tendentsid ja kavatsused, mis võiksid laieneda terve üliõpilaskonna peale ja mis sel ajal üldse on välja öeldud, tulid kõne alla neis asutis ja osaliselt jõuti välja ka kompromissprojektideni. ÜLT fun-

geerib kui täitev, algatav ja ühendustpidav büroo kõigis asjus. See tuleb avalikkuks veel peale viimast ÜLAK-u koosolekut, kui märtsikuul 1917 ÜLT kutsub kokku esimese eesti akadeemilise kongressi 25—27. märtsiks 1917. See ÜLT iseloom on tingitud eeskätt tema struktuurist, siis aga ka praktilistest põhjustest ja välistest tingimustest. Oleks olnud ju väga tülikas iga ürituse jaoks valida eraldi asemikke ja eraldi täitvat orgaani. Siis oli aga ÜLT ka ainuke legaalne asutus, kuna kõik ÜLAK-u mitte Ü. L-ga seotud omadused ja üritused olid tol ajal illegaalsed.

Siinkohal huvitab meid ÜLT kaudu algatatud üritusist üksikasjalikult peamiselt vahekorra eelnõu, mis ÜLAK-u koosolekuil on harutusel kahel puhul — aastail 1916 ja 1917.

Kui 1915. a. sügissemestril ÜLT tegi EÜS-ile ettepaneku, anda temas varem väljatõotatud eelnõu esitamiseks ÜLAK-le, siis töötati EÜS-is endine eelnõu uuesti läbi ja EÜS esitas selle juba oma nimel.

Kuna see algatus tehti alles oktoobri lõpul 1915, siis ei jõutud ümberõotatud eelnõu küllalt vara laiali saata ja ÜLAK-u koosolekule jaanuaris 1916 ilmusid asemikud, eriti väljastpoolt Tartut, ilma oma organisatsioonide seisukohtadeta.

ÜLAK võis seda sellepärast arutada ainult esialgselt ja seks puhuks otsustati kõigile koosolekust osavõtvaile asemikele kui isikutele anda hääleõigus.

Viiks liiga kaugele, kui hakata siin kohal refereerima vahekorra eelnõu sisu üksikasjus ja selle puhul väljendatud mõtteid. Olgu tekstuaalselt ära toodud ainult eelnõu esimene punkt, mis fikseerib vahekorra otstarbe:

„Vahekorra otstarve on eesti üliõpilastele võimalust anda ühteteistfundma õppida, ühiseid ettevõtteid teaduse, kunsti, kirjanduse ja spordi põllul toime panna, ühiseid asutusi elule kutsuda ja vahekorras olevate organisatsioonide ning kahte eriorganisatsiooni kuuluvate liigete vahekorra, tülisaju jne. õiendada.“

Sel koosolekul (1916) leiab see punkt üldist poolehoidu.

Kõik teised määrused eelnõus on õieti tehnilist laadi ja käsitlevad AK kompetentsi, konstruktsiooni, kvoo-

rumi, hääletamisküsimusi, uute ettevõtete rajamist, vahekorra lahustumist ja tülide lahendamise korda.

Tähtsamad põhimõttelised seisukohad, millele need tehnilised üksikasjad rajatud, oleks järgnevad.

1. Vahekord reguleerib nii ühiseid ettevõtteid kui ka läbikäimist (vahekohtus).

2. Organisatsioonide hääleary AK-s on proportsionaalne liikmete arvule. Jagaja 50, ülejääk 25.

3. AK otsused on organisatsioonidele kohustuslikud.

4. Vahekorra muutmine ja uute ettevõtete rajamine olgu täiesti ühemeelne.

Neist seisukohtadest kutsub sel koosolekul pikki vaielusi esile ainult teine, selle küsimuse ümber keeb kõnesoleva koosoleku eelsel ja sellele järgneval perioodil palju vaielusi, nii koosolekuil, kui ka Ü. L-s.

Vaidlustest võib näha kaks põhimõtteliselt lahkuminevat leeri: ühest küljest nähakse organiseeritud üliõpilaskonna algrakukest üksikus üliõpilases, teisest küljest organisatsioonis.

Kuna poleemika selle üle on küllaldaselt väljendunud Ü. L. veergudel, siis ei tarvitse siin seda pikemalt käsitleda. Tuleb märkida, et proportsionaalse esinduse vastasteks osutsid kõik korporatsioonide asemikud, kuna sellisid seda ühemeelselt pooldavad.

Tegelikus ÜLAK-u asjaajamises tekkivad nende lahkuminevate seisukohtade tagajärjel omapärased olukorrad. ÜLAK oli konstrueeritud proportsionaalsel alusel. Selle aluse vastased ei nõudnud mitte tema muutmist, vaid et nende küsimuste hääletamisel, mis otse ei puutu Ü. L-e, olgu igal organisatsioonil üks hääle.

See ettepanek tehti 1916 keset teaduslise töö edendamise kapitali eelnõu arutamist, kui juba osa punkte harilikudel eeldustel hääletatud. Ettepanek võetakse ka vastu (EÜS ja „Põhjala“ keelduvad selle ettepaneku üle kaasa hääletamast, kuna nende arusaamise järele ÜLAK-u konstitutsioonis hääletamise moodus on juba fikseeritud.) Koosolekul viibivate organisatsioonide arvulised vahekorrad on aga niisugused, et arutatavas eelnõus hääletamise moodust ei saa fikseerida, sest et hääled pooleks langetavad.

1917. a. tõstetakse sama küsimus juba koosoleku alul üles ja nähtavasti on vaidlused juba tüüdanud, nii et suurem enamik asemikest lepib uute küsimuste otsustamisel pariteetlise põhimõttega.

Kui aga vahekorra esitusmooduse punkti hääletatakse, võetakse ta nii vastu, nagu eelnõus, s. o. porportsionaalne esitus (!)

1917. a. koosolekuks on kõik organisatsioonid jõudnud vahekorra eelnõu läbi arutada ja nii võidakse sel koosolekul lõplik kompromissprojekt välja töötada ²⁵⁾.

Kuna seni pea-vaidlusküsimuseks oli esindusmoodus, siis on 1916. a. kestes üksikorganisatsioones arutamise tagajärjel differentseerunud ka muid eriseisukohti.

Nii asuti PEÜS-is eitavaiseisukohale vahekohta küsimuses ja töötati välja oma eelnõu, kus vahekohta korraldus täiesti oli välja jäetud. Selle põhjenduseks toodi ette, et aumõistet on lahkuminevad ²⁶⁾. Tüliasjade lahendamise kord jäigi kompromissprojektist välja. Teised seisukohad, mis PEÜS-i eelnõu eraldasid EÜS-i omast, olid õieti vähesed ja vähema ulatusega. Nii lükati koosolekul tagasi PEÜS-i eelnõu punkt, mis vilistlaskogude osavõtmisest vahekorras kõneles, kuid võeti vastu märkused, millest üks tegi organisatsiooni vastutavaks oma liikme tegevuse eest mingis vahekorra toimikonnas, kuna teine määras, et vahekorras oleva organisatsiooni sisemise elu jne. kohta ei võta AK seisukohta.

Muid olulisi lahkiminekuid kahe eelnõu vahel ei olnud.

On suure tähtsusega, et selgi lühendatud kujul vahekord ometi lõpuliku kompromissprojektini oli välja jõudnud, mis maksmata hakkamiseks tarvitas veel ainult üksikute organisatsioonide sanktsiooni ja et selle sanktsiooni saamiseks olid head väljavaated. Osa organisatsioonid ongi tema ratifitseerinud (EÜS, Vironia ²⁷⁾),

25) Vt. Ü.L. nr 6. 1916, lk. 169.

26) Vt. erilõige selle kirjutise lõpus.

27) „Vironia“ kiri ÜLT-le 27. II 17. Liitudes ühise töö vahekorraga juhitakse pikemalt tähelepanu oma eriseisukohale hääletamisküsimuses.

enne kui 1917. a. poliitilised sündmused lõpetasid organisatsioonide vahelise asjaajamise senises ulatuses.

Tartu üliõpilaskond ÜLAK-u ajal.

Kõiki eesti üliõpilasi puudutavate küsimuste kõrval oli igas linnas loomulikult omi päevaküsimusi, tihti väga kaugeulatustlikke, mis nõudsid ühiseid aktsioone. Olgu siin pilk heidetud sellest küljest Tartu organisatsioonidele aastail 1915/16, kuna teiste linnade oludest autoril andmed puuduvad.

1915. a. sügissemester seadis Tartu üliõpilaskorraldusorganisatsioonid tarviduse ette teotsema hakata „välispoliitilisel“ alal, s. o. kontakti otsima teiste rahvaste, eeskätt selleaegsete väikerahvaste, nüüdiste rajariikide üliõpilastega.

Otsekoheseks põhjuseks olid Tartu ülikooli äraviimise kavatsused, mis erilise hoo said Saksa vägede Riiale lähenemisest 1915. a. sügisel. EÜS-i algatusel organiseeriti Tartu AK poolt ühine koosolek Eesti-Läti-Leedu-Poola üliõpilaskorraldusorganisatsioonide esindajatega ülikooli äraviimise vastu seisukoha võtmiseks, kus peajoonetes ühised seisukohad selgusid. Hiljem oli ühine koosolek samas asjas k o i g i Tartu tolaaegsete üliõpilaskorraldusorganisatsioonidega kõigist rahvusist (mille kohta autoril praegu materjale käepärast pole).

Et edendada kontakti Läti-Leedu organisatsioonidega, pani AK toime ühise peo Läti-Leedu puudustkannatavate üliõpilaste heaks (15. 10. 15.) ²⁸⁾.

Kuna teiste rahvaste esindajatega ühiselt ei saanud välistel põhjustel asuda väga aktiivsetele sammudele ülikooli äraviimise vastu, siis oma-

28) Vt. Ü. L. 1915, lk. 165—6. Kad. K. Preisberg'il, kelle isiku mõju nende aktsioonide algatamisel ja läbiviimisel oli väga suur, oli siis juba kaugelelähev pilk selle jaoks, millise tähenduse võib omandada kontakt nende rahvaste vahel poliitiliselt pärastises juba siis nähtavas ilmasõja tagajärjel saabuvas rahvaste emantsipatsioonis. Oli mõneski suhtes tõsine „rajariikide nõupidamine“ asemikkude koosolek, mis 6. 9. 15 EÜS-i ruumes koos oli.

vahel tegi Tartu AK rida samme riigiduuma liigete ja põhjarinde ülemjuhatase ees nende kavatsuste parandamiseks, mis võimalikult kiiret ja täielikku Tartu ülikooli äraviimist sisevenemaale nõudsid (muude hulgas ka ülikooli nõukogu ise!) Organiseerimisküsimuse seisukohalt on tähtis, et kõnealusel poolaastal AK otsustas valida juhataja ning kirjatöömehetaja semestri peale.

Edust omavahelistes vahekordades kõneleb ka see, et paaril juhtumisel arusaamatused, mis juhtusid asemikude vahel, likvideeriti omavaheliste läbirääkimiste või kirj vahetuse teel.

1916. aastal võib märgata teatavat kõikumist üliõpilasvahelistes küsimustes, milleks kaasa mõjusid mitmesugused aja tingimused: vanemate kaasvõitlejate kiire kadumine sõjaväljale mineku tõttu, erakorraliselt lühike kevadsemester, raskenevad elutingimused ja üldine umbne sõjaaegne õhkkond. Sügissemestril avaldab organisatsioonide vaheline läbikäimine siiski teatavat elevust, antakse muuseas meeskoorile, mis juba mitmeid aastaid teotsenud, kindlam organisatsioonidevaheline korraldus ja tõotatakse välja kodukord²⁹⁾.

Revolutsiooni ja okkupatsiooni aeg 1917—1918.

Esimesed teated Peetrilinnas alanud riigipöördest saabusid Tartu üliõpilaste laiemate ringide kõrvu „Muuseumipeol“, Vanemuises, viimasel veebruaril 1917. Oli nagu paljutähendav algus, et just puht-ideelise ühistegevõtte teostamisel saabus teade sündmusest, mis enda järele tõi saatuslikke aegu ka ühispuüetele üliõpilaskonnas.

29) V. Ü. L. 1916, nr. 5, lk. 140—1. Ainult üks organisatsioon ei võta sellest koorist osa — ei näe selles ei „teoreetilisi ega praktilisi tagajärgi.“ (Vastava org-ni laulujuhataja kiri koori esindusele, autori hoiul). R. Riisingu ülevaade „Laulu meie üliõpilaskonnas“, ÜL 1925, nr. 5, lk. 100, ei tee mitte täiesti õigeid järeldusi sõjaaegse laulu kohta üliõpilaskonnas. Meeskoor teotses ikka ja andis suure osa meeshältest ka L. Neumanniga sakakoori 1916 ja 1917.

Peale revolutsiooni seisab AK eesrohkem ülesandeid, kui ta täita suudab.

Kõigepealt esimese eesti akadeemilise kongressi organiseerimine 25.—27. märtsil 1917³⁰⁾ ja seisukohavõtmine üliõpilasmilliitsast osavõtmise asjus, mille üle öö moodustas Vene üliõpilaskond Tartus. Kuna nende ringkonnas eesti üliõpilaste poliitilise suuna vastu umbusk valitses, mida süvendas veel asjaolu, et „Ühendus“ eraldi teistest organisatsioonest liitus milliitsa korraldusega, siis EÜS-is ja osas teistest organisatsioonest kerkis meeolu, mis nõudis terve korralduse ülevõtmist eesti üliõpilaskorralduse ülevõtmise kätte ja mitte liitumist võõraste korraldusega.

Küsimus kaotas siiski varsti oma teravuse, sest milliitsa korraldus läks omavalitsuse kätte.

Akadeemilise kongressi möödudes AK kui niisuguse ees aktiivseid ülesandeid ei kerki; selle eest on tegevuses kongressi poolt valitud poliitilise agitatsiooni toimikond. Aja ülesanded kisuivad kõik tegevamad jõud endaga kaasa.

Eriti teotsemisaeg algas AK-le Tartus 1917. a sügisel, mil peale Riia langemise jälle hoogu võttis ülikooli äraviimise küsimus ja kus mitte ainult asemikud, vaid kõik üliõpilased isiklikult üheskoos võtsid osa toimepandavatest miitingutest ja teiste naaberrahvaste (aga ka Kaukaasia väikerahvaste hoogsate kõnemeeste — Kiknase, Kotedišvili) kaasvõitlejate kaasabil suutsid läbi suruda meile soodsama otsuse ülikooli äraviimise küsimuses³¹⁾.

Enamlise revolutsiooni puhul esile tõusnud rahvuspoliitilised küsimused sundisid AK-d tihedamale liitumisele ja elavamale tegevusele. Lagunemine sõjaväes hakkas endaga kaasa kiskuma ka eesti tagavara pataljoni Tartus. Sellele lagunemisele vastutõõtamine omandas erilise tähenduse pärast Ajutise Maanõukogu akti 15/28. nov. 1917, mil puhul AK ühe-

30) Vt. Ü. L. 1916, lk. 194.

31) Vt. „Üliõpilasteleht“ nr. 5, 1927 S. Pruden, Materjale Tartu vene ülikooli lõpupäevilt. Ka EÜS-i Kroonika 1917, II p. a.

meelselt selle asutise tunnustas kõrgemaks võimuks Eestis ja tema toetuseks toime pani 21. X 17. meeleavalduse ühes seltskondlike ühiskondlike organisatsioonidega ja sõjaväega.

See mitmes suhtes mälestusväärne meeleavaldus viidi enamliste võimude takistuste peale vaatamata ühiseselt läbi. Märkida võib, et sel puhul rongikäigus kõik Tartu e. üliõpilaskondorganisatsioonid sammusid ühise kolonnina ühise lipu järel, esimeeste grupiga eesotsas, seega demonstresid antud juhul oma ühist seisukohavõtmist.

Üliõpilaskonna ette kerkib tungiv nõue astuda otse aktiivsesse tegevusse aladel, millel seni vähe teostatud: poliitilise ja isegi sõjalise. Novembri lõpul ja detsembri alul 1917. astub eesti tagavara pataljoni ohvitserkond kontakti üliõpilaskondorganisatsiooniga, AK paneb toime ühiseid koosolekuid ohvitserkonna asemikega, kus tunnustatakse tarvilikuks aktiivne „minek rahvasse“, sõdurite hulka, emissaarena, vabatahtlikena jne. Tunnustatakse, et aeg nõuab ohvritoomist rahvuspoliitiliste sihtide saavutamiseks.

AK tegevus nõuab kiirust, otsustavust ja konspireerimist. Asutakse seisukohale, et vähemalt pooleaasta kestes peaks jääma samad isikud asemikeks („täitev kogu“ kuuest asemikust, igast organisatsioonidest üks). AK-l on jälle püsiv juhatas ja seisukohad võetakse ühemeelselt. Ainukese dissonantsina mõjus mõne korporatsiooniasemiku nõue, et kõiki küsimusi ei või arutada TENÜS-i asemiku juuresolekul.

Sündmused arenesid nüüd aga nii kiiresti, et AK ja üliõpilaskond üldse neile mitte järele ei jõudnud. Ei aidanud ka see, et otsustati asutada AK kõrval eriline täidesaatev kogu nende üliõpilaskondade esindajatest, kes valmis aktiivselt välja astuma Eesti iseseisvusaate teostamiseks emissaarena, vabatahtlikena jne. eesti väeosadesse.

Aeg nõudis palju tihedamat ja rahvuspoliitiliselt teadlikumat kokkuliitumist eesti üliõpilaskonnas kui see seni oli teostatud. Oli hilja nüüd alles seesuguseid nõudmisi teostama hakata AK kaudu. Selles mõttes tuleb kahetseda, et vahekorra loomise

püüded, mis Tartus juba kümme aastat olid päevakorral olnud, ei olnud viinud juba ammugi kindlate harjumusteni koostöös.

Sama peab ütlema järgneva okkupatsioonija kohta. AK tegevus oli siin intensiivsem kui kunagi varem. Küsimused, mis nüüd kõne alla tulid, haarasid mitte üksi asemikke: ka nende seljataga seisvad kaasvõitlejad jälgisid AK tegevust vist suurema tähelepanuga, kui kunagi varem.

AK ülesanne oli mõnes suhtes ka kergem, kui eelneval aastal: nüüd oli tarvis vähem aktiivseid väljaastumisi, kui passiivset vastupanu, AK teod seisid tema seisukohavõtmistes, kuna eelneval poolaastal sest oli vähe.

Peaküsimus üliõpilastele oli suhtumine saksa ülikooli. Kohe märtsi algupoolel, kui teatavaks sai kindral Adams'i käsk ülikooli saksastamise asjus, võeti kontaktis eesti seltskonna esindajatega vastu otsus: meil võib juttu olla ainult eesti ülikoolist.

Koos eelmisel sügisel võetud seisukohaga kõrgema võimu asjus ja vabariigi väljakuulutamisega 24. veebruaril ei olnud kahtlust, missugust joont ka üliõpilaskonnal tuli pidada.

AK väljaspoole suunatud aktiivsus on kirjeldanud kaunis üksikasjalikult J. Albreht (Üliõpilaskond, 1921 nr. 2—5, „Eesti üliõpilaskonna teened Eesti vabadusvõitluses pärast vene revolutsiooni“), osalt ka S. Pruuden (Üliõpilaskond 1927 nr. 5, lk. 105). Võin sellepärast piirduda ainult mõne lisamärkmeaga.

Sügisene otsus okkupatsioonivõimude poolt korraldatavasse ülikooli mitte astuda oli oma tähenduselt tõsisemaid, mis AK kunagi on teinud. Selle otsuseni jõudmine ja tema läbiviimine kasvatas selleaegset üliõpilaspõlve poliitiliselt küpsemaks. Et selle otsuse tagajärjel tekkis teravam vahekorra selle osaga üliõpilaskonnast, kes ei olnud harjunud AK tegevust tõsiselt võtma, oli paratamatu ja tingitud seisukorra tõsiduse endaga. Mitte üksi asemikkude keskel, vaid ka suurema osa üliõpilaskonna hulgas üldse saadi aru, et ei mängitu mitte mängu, vaid seistakse saatusliku küsimuse ees. Autori äranägemise järele ei olnud aga igas organisatsioonis mitte pikki vaidlusi ja

kahtlusi, mis teha, vastuoksa J Albrehti väitele (l. cit. nr. 2, lk 5) Kõigis seltsides olid seisukohad juba kevadel välja kujunenud, ainult küsimust ei olnud ametlikel koosolekudel käsitletud. Niipea kui sügisel ametlikud koosolekud kokku astusid, võisid asemikud AK-s loobuda reservatsioonest, mis nad enne oma eitavale seisukohale olid pidanud juurde lisama. Korporatsioonest, välja arvatud kõige noorem, „Frat. Liivensis“³²⁾, kes samuti kohe eitavale seisukohale asus, nõudis seisukohade selgitamine vaeva ja aega. Eriti kaks vanemat korporatsiooni panid teiste organisatsioonide kannatuse raskele proovile, selle tulemusega, et see kannatus oli peaaegu asjatu olnud³³⁾.

„Peaaegu“ sellepärast, et siiski — kõigi ebameeldivale lõhestumisele vaatamata, asjade käigust on ilmne mõju, mida avaldas iseteadvama üliõpilaskonna enamiku kindel otsus kahtlejate peale. Selle tõttu võib tekkunud lõhet võtta mitte niivõrt orgaanilise nõrkuse, kui nooruse tunnena.

Ei olnud ju kaua enne seda, alles kevadel samal aastal, kui AK-l palju jõudu ja aega tuli kulutada niisugustele küsimustele, nagu asemiku kompetents ja vastutus oma organisatsiooni ning AK ees. See toob meid AK sisemiste küsimuste juurde üldse kõnesoleval ajal.

Seal on kaks asja: uuesti tõstatatakse (O. Kalda algatusel EÜS-is) formaalse vahekorra küsimus Tartu organisatsioonide vahel. EÜS-i sellekohasel ettepanekul on niivõrt tagajärgi, et suve keses ja sügisel AK töötas püsiva juhatusega, kuna määruste väljatöötamiseks ei leitud küllaldast meelerahu.

Teine tähtsam asi kevadisel poolaastal oli seisukoha võtmine üliõpilase L. kohta, kes oli Balti hertsogiiriigi püüetele (maaliidu agendina) aktiivselt kaasa aidanud ühes praost J. ja teistega. Kuna see üliõpilane oli organisatsioonist, mille liige ta oli olnud, välja astunud, siis see orga-

natsioon ei pidanud enam oma kohuseks seisukohta tema kohta võtta. AK rakkis siis tema ise, kuid nüüd tekkis raskusi sama organisatsiooniga, kes mitte arvestades oma asemiku kaasahääletamisega AK-s, otsust end piires ei tahtnud maksma panna.

See iseenesest vähese ulatusega küsimus oli põhjuseks, et AK kõnesolevale organisatsioonile läkitas järgneva põhimõttelisest seisukohast tähtsa kirja (9. VI 1918; tsiteeritud üldosa):

„Tartu eesti üliõpilaskorralduse organisatsioonile ei ole küll kokku lepitud kõigi kohta kohustavaid kirjalikke määrusi olemas, kuid AK on seni töötanud 1) äratundmises, et eesti üliõpilaskorralduse organisatsioonid on eesti üliõpilaskorralduse orgaanid ja selles mõttes üksiku organisatsiooni tahtmine peab enamuse tahtmise alla paenduma, iseäranis kui seisukohad puutuvad üleüldist rahvuskultuurilist ala, mille kohta pealegi ühine seisukoht on võetud;

2) eeldusega, et asemikud oma organisatsioonide nimel oma organisatsioonidele kohustavaid otsusi võivad ja peavad tegema. Kui asemik on seletanud, et tema kompetent ei ole, siis on temale võimalus antud mandaati saada. Kui aga asemik organisatsiooni seisukohta on ekslikult esitanud, siis jääb organisatsiooni asjaks, kuidas ta oma vahekorra oma asemikuga korraldab“.

Selle dokumendi all leiame kõigi selleaegiste Tartu üliõpilaskorralduste organisatsioonide asemikkude nimed peale ühe, kellele kiri saadeti.

Seega on siin teatud rida norme väljendatud mis AK tegevuse aluseks olid olnud „alateadlikult“, selle fikserimise teel aga on saanud juba „kõiki kohustavaks kirjalikuks määruseks“, millel vähemasti ajaloolisest seisukohast ei puudu oma väärtus. Siin on AK ise kord väljendanud oma teotsemise orgaanilise aluspinna ja, peab eeldama, täiesti teadlikult. Hilisemad seisukohavõtmised vabadussõja ajal (mis samuti J Albrehti artiklis refereeritud) toovad kõik üliõpilaskorraldused jälle ühte, vabadusvõitluse, ja hiljem lasevad ka eksinud organisatsiooni liikmed oma eksitust avalikult tunnustada.

32) Astus üles 15. jaanuaril 1918.

33) Peale tsiteerit J Albrehti artikli, vaata ka autori mälestisi „Üliõpilaskorraldus“ 1925 nr. 5, lk. 110–112.

Kõigiste eltoodust peaks olema selge, et juba ÜLAK ja AK ajal oli sisuliselt kui sõnaliselt küllalt selgelt väljendust leidnud eesti üliõpilaskonna, kui niisuguse olemasolu. Praeguse üliõpilaskonna juured ulatavad sellesse aega tagasi.

Tulemusi ja äärmärkmeid.

Vahekorra loomise püüete ideoloogiat on kõige selgemini väljendanud vast K. Preisberg⁵⁴). Võiks lühidalt kokku võtta, et temal silme ees seisis säärane tulevikupilt, kus ühiselt organiseeritud üliõpilaskond eeskätt oma enda ettevõtete ümber rakendab tööle kõik teovõimsad kaasvõitlejad, vähendunud sisemise hõõrumise ja vastolude juures.

Kuid see organisatsioon ja töö ei ole mitte isesihiks: „Sest ehitades üliõpilaskonna elu, kasvab üles poliitiline generatsioon, kes on omandanud tungisid, kogemusi ja mälestusi“. „Nii kasvab meil üliõpilaspõlve otsimiste alusel uus generatsioon, kes seltskonna organisatsioonis enesikaaluvuse kaugelt varemini läbi viib, kui sellekohane juriidiline sanktsioon kätte võidetakse“.

Eellaboratooriumina sotsiaalse ja rahvuslise organisatsiooni jaoks kujutati endale ette ühist üliõpilaskonda, kes omaks „enesestkaaluvuse“, ei graviteeriks mitte aina võraste eeskujude ja kultuurimõjude suunas.

Ideaale ei saa kunagi päris kätte, kuid kui selle ideoloogia seisukohalt vaadelda üliõpilaskonna loomispüüdeid, nagu nad ülemaal kirjeldatud, siis võib tähele panna mõndagi lähemissammu neile. Püüde üliõpilaskonda teatud juhtudel ühise organismina panna reageerima läheb läbi kõigist vahekorra propageerivaist üritustest. Mis puutub organisatsiooni vorme, võib näha mõnda päris omapärast ning huvitavat joont, eeskätt, näiteks, organisatsioonide kolmikrühmitus ÜLAK-s ja ÜLT-s.

Sündmused on näidanud, et suur enamus tolaeagsest üliõpilaskonnast

⁵⁴) Vt. Ü. L. 1916, lk. 84 ja 113 ja järgnevad.

on rahvuspoliitilises mõttes reageerinud küllalt ühtlaselt, sammunud mõnel mõeldul esirinnaski, olgugi et ta ei ole andnud üllatavalt suuri kujusid. Aga kas ei ole, võib olla, see meie rahvuslik joon, et suur efekt saabub väikeste jõupingutuste summast?

* * *

Üliõpilaskonna loomise küsimused on peamiselt asemikkude eriala. Kuivõrt olid nad tunginud asemikkude seljatagusesse, üliõpilasmassi?

Selle küsimuse peale on raske leida objektiivset vastust, ka ise suure osa sellest ajast kaasa elanud olles.

Üldmulje on küll niisugune, et oli tegemist võrdlemisi suure passiivsusega teiste kaasvõitlejate hulgas. Alles erakordsed ajad (1917—1918) suutsid äratada rohkem huvi AK tegevuse vastu. Selle „seljataguse“ kaasaalamise küsimust tuleks püüda valgustada vähemasti sel teel, et koguda subjektiivseidki andmeid, kuid võimaljult paljudest organisatsioonest.

Üks subjektiivne mulje on küll niisugune, et mõneski organisatsioonis paistsid need AK koosolekud tunduvat „rahurikkumisenä“, ja kuna algatused pea alati EÜS-ist välja läksid, siis näis, et vahekorra peale vaadati kui EÜS-i võimupüüete peale, vähemalt mõnel pool. Ka selles suhtes oleks huvitav saada objektiivsemat materjali, kuivõrt levinud oli seesugune vaade.

* * *

Missugustest reaalistest kujutelmadest juhiti üksikuid organisatsioonirühme vahekorra üritusis, väljendus kõige selgemini ÜLAK-u koosolekuil 1915, 1916 ja 1917 peetud läbirääkimisil.

Avaldub, näiteks, kujukalt, et korporatsioones umbusuga vaadatakse eeskätt pahempoolsete seltside peale, kus on liikmeid ilma küpsusetunnistusest, keda üldse üliõpilaseks ei taheta tunnustada. Eriti teeb raskusi kunstüliõpilaste ja naisüliõpilaste küsimus, kellega samadel eeldustel läbikäimine, nagu meesüliõpilastega, on mõnele asemikule ettekujutamatu. Selle tõttu keelduvad korporatsioonid täiesti vahekohtu korra vastuvõtmisest vahekorra eelnõusse, pidades seda „kitsamaks ja kõrgemaks plat-

vormiks,“ milleni osal organisatsioonest alles tõusta tulevat.

Selleks viimaseks arvamiseks võis põhjust anda mõne seltsi vähe normeeritud sisemine korraldus, kuid just kõnesoleval ajajärgul avaldus mitmes seltsis tendents teha intensiivsemaks sisemist korraldustööd, täiendama kodukorda jne.

1916. a. koosolekul tõstavad korporatsioonide asemikud üles ka küsimuse, et Ü. L. pealkirja alt ära jätaks „Edumeeliste üliõpilaste häälkandja.“ Ühe asemiku arvates ei ühendavat see pealkiri üliõpilasi, vaid lõhkuvat. Küsimuse algataja põhjendab seda siiski diplomaatlikumalt nii, et see olla asjata pleonasm. Nähes, et ettepanek muis organisatsioones vähe sümpaatselt mõjub, võtab ta selle tagasi.

Pahepoolsete seltside asemikelt tuli kuuldavale, et neil säärast „patient“ aumõistete peale ei olla, mis naisterahva või kunstniku aumõistete sunniks madalamaks pidama. Sagedasti olevat just neil aumõistest kindlad ja peened. Ühtlasi aga igitahes puuduvat. Sundus ses asjas oli sellele seltside rühmale täiesti vastuvõimatu, milleks kahtlemata kaasa mõjus tahe mitte laskuda tihti tühiste tülide formaalse lahendamise kultuse tasapinnale.

Mis puutub seltside keskrühma, siis nähti ka seal lahkuminekuid, aga ei peetud neid nii tähtsaks, et selle põhjal ühed üliõpilasorganisatsioonid võiksid end kõrgemasemalisteks pidada kui teised. Vastuoksa, üldkultuuriline tasapind näis olevat küllalt ühtlane, ainult kultuurimõjud laiulikskuvad. Sellele vastukaaluks taheti siduda võimalikult kõiki ühise oma korraldusega ja kaasa töötada ühiste aumõistete arenemisele, mis ainult kujuteljav, kui on ühine moodus auasjade korraldamiseks. Selles siis ka sellelt rühmalt ülekaalus pärit vastavad kavatsused ja üliõpilaskonna ideoloogia arendamine.

* * *

Delikaatne on küsimus, milline üldse on üksikute organisatsioonide ja organisatsiooni-tüüpide suhteline tähendus kõnealustes piiuities ja üritustes. Praegu, enam kui tosin aastat hiljem, on üliõpilaskonna idee,

vähemalt sõnaliselt, kõigis ringes tunnustatud, ja igas leeris leitakse, et neil on teened selle tekkimisel. See seisukoht on iseenesest väga rõõmustav, eriti neile ÜLAK-u ja AK põlve inimestele, kes neid üritusi oma südameasjaks pidasid. Ajale kaasa elades jäi küll mõnikord mulje, et kaasatundmine eri organisatsioonides oli erisugune. Praegu kaugemast perspektiivist tagasi vaadates ei ole raske tunnustada, et teened ülakirjeldatud üritusis ei puudu ühelgi rühmal, võib olla, küll mitte alati seal, kus ta seda ise meelsamini näeks. Kõigepealt väärib täielikku tunnustust, et ÜLAK-st osa võtsid kõik tolleagseid üliõpilasorganisatsioonid, üks ainuke küll mitte just algusest peale.

Üritused, eelnõud ja ideoloogilised alused tulid peamiselt seltside keskrühmast, eeskätt EÜS-ist, aga ka kõik teised seltsid tegid algatusi ja töötasid aktiivselt eelnõude kujundamisel. Korporatsioonidest on selles suhtes silmapaistvam „Vironia“. Muide aga on korporatsioonide teened enam formaalsel kui sisulisel pinnal. Väärib nimetamist „Vironia“ „protokollidiktaat“ ÜLAK-u koosolekul 1916, et korporatsiooniküsimuse käsitlemisel Ü. L-s suhtutaks objektiivsemalt sellesse organisatsioonivormi.

* * *

Kriitiliselt tuleb suhtuda EKL-(Eesti Korporatsioonide Liidu) asutamisse ÜLAK-u seisukohalt

Fikseerime situatsiooni: 1915. aasta alguni on olnud kolm ÜLAK-u koosolekut, millel on algatatud juba pikk rida tervet üliõpilaskonda puutuvaid üritusi ja on väljendunud küllaldaselt tendents luua üldine vahekord. Kui nüüd osa ÜLAK-ust osavõtnud organisatsioonide ühes ainukesega, kes seni ÜLAK-st kõrval seisis, loob eri kokkuleppe, siis on kaks võimalust: kas taotleb eri kokkulepe samu sihte, kui üldinegi vahekord, või seab endale eri sihte. Esimesel juhul peaks uus erikoalitsioon üldkokkuleppe piirides end kuidagi aktiivselt positiivses mõttes avaldama. Teisel juhul tuleb küsida, mis sihid need on, milliseid separaatne kokkulepe endale seab. Ka siis, kui need erisihid ei ole otse vaenulised üldisele vahekorrale, on

täiesti loomulik, et tekib „meie“ ja „teie“ psükoloogia, nii ühel kui teisel pool, ja mitte enam üldiselt „meie“ nagu see tarvilik on tõepoolest ühiste harrastuste juures. Ig a l juhul on aga selge, et eri kokkulepe oma tähenduse poolest ei ole võrreldav üldkokkuleppega³⁵⁾.

Nüüd aga peab konstateerima, et ÜLAK-le jäi formaalselt teadmatuks EKL tekkimine. Peale 25/26. III oli veel kaks ÜLAK-u koosolekut ja peaaegu kaks aastat aega, kuid EKL, kui niisugune, ei ole esinenud mingi deklaratsiooniga. Samuti ei tulnud selle aja kestel lagedale mingisugust sisulist programmi, millise üliõpilaskonna üldvahekorras endale oleks seadnud EKL.³⁶⁾

Ei tuleks mitte imestada, kui ühenduses vähese avalikkusega, väljendustega „kitsamast ja kõrgemast platvormist“ ja positiivse programmi puudumisega ÜLAK-us, väljaspool EKL

35) Nagu arvas hiljutisel üliõpilasseltside kõnekoosolekul (21. III 30.) üks korporatsioonide esindaja.

36) Alles EKL 15. aastapäeva puhul loeme („Postimees“ nr. 80, 23. III 30), et liidul oli kavatsus ellu kutsuda kõigi eesti üliõpilaste vastastikku elukinnituse seltsi ja välja anda eestikeelsed üliõpilaslaulud.

Kuna pea ühe- ja samasisuline informatsioon ilmus ka kõigis teistes suuremates päevalehtedes 23. III 30, siis peab eeldama, et vastavad andmed on ajakirjandusele antud EKL enda poolt ja omavad seega teatud ametlikkuse.

„Päevaleht“ nr. 81, 23. III 30, märgib isegi otsekohe „Andmed EKL-i ajalooist.“

Seda silmas pidades ei saa jätta kinni naelutamata siinkohal järgnev lõige sama „Pvl.“ artiklist:

„Eriti elavalt suhtus Eesti Korporatsioonide Liit 1917. a. alguse saanud üliõpilasorganisatsioonide ühistõesse ning andis 1920. a. üliõpilasorganisatsioonide asemikkude kokku aktiivsemaid tegelasi. Selle asemikkudekogu teeneks tuleb lugeda ka seda, et eesti üliõpilased okkupatsiooni ajal boikoteerisid Saksa ülikooli ja otsustasid vabadussõja ajal üksmeelselt isamaa eest välja astuda.“

Mis „ajalugu“ siis see on ?

ringkonde ehk tekkis teataval määral umbusku, kuivõrt neis ringkondades üldse tõsiselt võetakse üliõpilaskonna ühiseid üritusi.

Sellele umbusule võis tuua põhjendatud lisa, kui kriitilisel okkupatsiooniajal just selles tihedamalt liitunud ja kindlamat distsipliini taotlevas organisatsioonide rühmas avalikuks tuli teraval kujul ideelisi defekte rahvuskultuurilisel ja rahvuspoliitilisel alal.

Kõigile sellele võiks asetada risi ja unustada see, kui EKL oma eneseavaldustega nii formaalsel kui ka sisulisel alal selge joone tõmmaks selle oma mineviku ja praeguse aja vahel.

* * *

Autorile näib nüüd, tagasi vaadates kirjeldatud aegadele, veel kindlmini kui enne, et organisatsiooni omapärasuste rõhutamine üliõpilaskonna kui terviku konsolideerumisel ainult teatava määraneni on produktiivne. Üle teatava piiri muutub eri organisatsioon tervikule takistuseks. Sellest küljest on põhimõttelikult õige üliõpilaskonna organiseerimisel välja minna üliõpilase üksikisikust.

Kui unustada organisatsioonid, nende rühmad ja ametlikud seisukohad, siis jääb ÜLAK ja AK aegadest meele rida kaasvõitlejate isikuid, kelle eneseavalduste vastu säilib täielik lugupidamine, sellele vaatamata, et nad kuulusid eritüübilistesse organisatsioonidesse. Ei ole kohane siinkohal nimetada nimesid, kuid võib julgesti väita, et nende organisatsioonide aktiivsus ja tähendus üliõpilaskonna loomisel oli suurem, kus oli asemikkena silmapaistvamaid isikuid. Ja sääraseid ei puudunud ei seltsides ega korporatsioonides.

Sellepärast võib ülevaadet lõpetades soovida, et nüüdne üliõpilaspõlv oma organisatsioones ja üliõpilaskonnas leiaks vormid, mis võimaldaks väärtuslikele isikutele kaasvõitlejate hulgas areneda ja pääseda mõjule, ja et üliõpilaskond kui tervik moodustaks kõigil tähtsamail juhtudel ühiselt reageeriva organismi. Sest ei ole mingi põhjust eeldada, et tulevik eesti üliõpilaskonna ette ei seaks samuti saatuslikke küsimusi, nagu seda on teinud minevik.

23. III 30.

TÜ RAAMATUKOGU

10300015753470

A

7327

o
l

183645